



# **Biocentrický Bůh**

„Pokud se Bůh dívá, jak z nebe padá vrabec, musí ho sledovat z ohromné dálky,“\* poznamenal Holmes Rolston III, severoamerický environmentální filosof a křesťan, který zápolí se skutečností, že tolik vnímajících tvorů umírá násilnou a bolestivou smrtí dříve, než dosáhne dospělosti (Rolston 1987, 140). Klade si otázku, jaký má Bůh k těmto tvorům a jejich utrpení vztah. Sdílí toto utrpení, nebo je jen nezúčastněným pozorovatelem? Je Bůh empatický, nebo chladný a vzdálený?

Jako názorný příklad uvádí Rolston těžký úděl novorozených pelikánů bílých. Samice pelikánů obvykle nakladou dvě vejce, druhé dva dny po prvním. Protože jen málo rodičů dokáže vychovat dvě mláďata, „ptáče, které se vylíhne jako první a agresivněji se zmocňuje jídla z rodičova hrdelního vaku, postupně roste a napadá mladšího sourozence“ (1987, 138). Druhé ptáče je prvním často vypuzeno z hnízda. Aby náhodou nepřijali cizí mládě a nemrhali drahocennou rodičovskou energií, zabraňují mu rodiče v návratu. Ptáče pak sebou zmítá ve snaze dosáhnout na potravu, nakonec ale téměř vždy umírá hladu nebo na následky zranění.

Rolston zdůrazňuje, že tento způsob rodičovství je z evolučního hlediska velmi úspěšný. Vedl k přežívání generací pelikánů bílých po téměř třicet milionů let. Druhé ptáče je pojistkou pro případ, že se první dostane do potíží. Je „rezervním ptáčetem“. Rodiče ani první ptáče bychom neměli za jejich chování odsuzovat. K tomu, aby jednali tak, jak jednají, jsou geneticky podmíněni a vůči druhému ptáčeti mají sotva nějakou schopnost morální odpovědnosti. Nakládání

\* Narážka na Ježíšův evangelijní výrok: „Neprodávají se snad dva vrabci za haléř? Přitom ani jeden z nich nepadne na zem bez vědomí vašeho Otce“ (Matouš 10:29). (Pozn. překl.)

\*

s nešťastným ptáčetem je „podprogramem širšího evolučního procesu“, prostředkem k naplnění účelu, kterým je zachovat pokračování druhu (1987, 140).

Z hlediska rezervního ptáčeťe však tato evoluční analýza něco přehlíží. Neukazuje ho zevnitř, nýbrž zvenčí. Z vnějšího pohledu je skutečně kolečkem v evolučním procesu: pouhou rezervou. Avšak zevnitř, ze své vlastní perspektivy, je vnímajícím tvorem, kterého trápí bolest a těší slast a který si přeje své blaho, jakkoli prosté toto blaho může být ve srovnání s našimi standardy. Druhé ptáčeťe se však pravděpodobně „nenahlíží“ v tom smyslu, že by se samo pro sebe stávalo předmětem jakožto „já“. Takové sebezpředmětnění vyžaduje pojmové a jazykové schopnosti, které bezpochyby postrádá stejně, jako je postrádají malé děti. Jeho zkušenost či prožitek je prereflexivní a předvědomý podobně jako to, co zakoušíme ve spánku. Jeho chování však bezpochyby svědčí o tom, že (1.) své tělo a okolní prostředí zakouší přinejmenším předvědomě, a je tedy vnímající, a že (2.) má vlastní potřeby včetně potřeby přežívat a dosahovat přitom stupně spokojenosti, který je úměrný dané situaci. Jakožto tvor s vnímavostí a subjektivními potřebami není pouhým předmětem v evolučním procesu. Podobně jako lidské novorozeně, které si sice ještě neosvojilo řeč, ale už má svou vlastní perspektivu, je druhé ptáčeťe samo pro sebe subjektem.

Jak zdůrazňují kognitivní etologové, jako je Donald Griffin (1984, 133–153), rozpoznání vnímavosti a vnitřních potřeb u mimolidských organismů s nervovou soustavou není pouze lidskou projekcí. Je to fundovaný závěr, který se opírá o biologické důkazy. Výzkum ukazuje, že ptáci, jako jsou pelikáni, mají nervovou soustavu a biochemické vybavení potřebné k tomu, aby se těšili ze slasti a trápila je bolest a aby se

snažili bolesti vyhnout a slast upřednostnit. Samotná evoluce navíc předpokládá kontinuitu mezi mentálními schopnostmi člověka a mimolidským duševním životem. Jak vysvětluje Bernard Rollin, „vzhledem k tomu, že evoluční teorie stojí u základů celé moderní biologie a evoluční teorie předpokládá kontinuitu veškerého života“, je nepravděpodobné, „že by tvor s nervovou soustavou vykazující biochemické procesy, které u nás regulují vědomí, nebo tvor vybavený smyslovými orgány a vyhýbající se týmž škodlivým podnětům či jiným nebezpečím jako my, postrádal duševní život“ (1981, 41). Je daleko pravděpodobnější, že tento tvor nějaký druh duševního života *má*.

Právě v tom spočívá problém, přinejmenším pro ptáče. Protože je toto ptáče druhé či rezervní, jeho touha po spokojenosti je zmařena a jeho život končí v bolesti. Ačkoli jeho krátká existence může posloužit širším evolučním účelům, tento fakt pro něj není žádnou útěchou. Z jeho pohledu na jeho životě záleží kvůli němu samému. Je „účelem“ jako takové, samo o sobě.

A z Božího hlediska? Záleží z Božího úhlu pohledu na pelikáním ptáčeti pro ně samé? Hledí na něj Bůh jako na účel sám o sobě, nebo jako na pouhý prostředek k naplnění jiných účelů? To je otázka, kterou pokládá Rolston a kterou musí vznést každý křesťan zajímající se o vztah mezi Bohem a přírodou. Tatáž otázka slouží za východisko této knihy. V úvodní kapitole se pokusím formulovat a rozvinout takové pojetí Boha, které by mohlo být užitečné pro teologii přírody. Cílem takové teologie by pak mělo být věrohodné pojetí Boží lásky k přírodě – a tedy i k rezervním pelikáním ptáčatům.

\*

# I. Všeobjímající Boží láska

Rolstonova poznámka, že se Bůh musí dívat na padající vrabce „z ohromné dálky“, naznačuje, že jednotlivé organismy – přinejmenším organismy mimolidské – pro Boha nejsou samostatnými účely o sobě. Bůh na ně nepotřebuje hledět zblízka, neřkuli být k nim empatický, neboť jsou součástí mnohem širší scény: stále se vyvíjejícího a otevřeného evolučního procesu. Z toho vyplývá, že jednotlivé organismy jsou nakonec příliš nepatrné na to, aby si jich Bůh všímal a staral se o ně.

Jak velký je však Bůh, pro kterého jsou některé organismy příliš malé? Kolik péče a zájmu tento Bůh projevuje? Kolik soucitu? Z lidské zkušenosti víme, že láska zahrnuje péči o ostatní subjekty – přinejmenším ostatní lidské subjekty – jako o účely o sobě, nikoli pouze jako o prostředky k jiným účelům. Známe také ty, kdo říkají, že milují lidstvo, ale nemilují nebo nedovedou milovat konkrétního člověka. Postrádají to, co je nezbytné pro plnost lásky – soucit a zájem o jednotlivce pro ně samotné, takové, jací jsou. Tito lidé sice vidí celek, ale jsou slepí k jeho částem; pro les nevidí stromy. Nedalo by se něco podobného říci i o Bohu, kdyby byl natolik uchvácen rozlehlostí svého stvoření, že by se nestaral o zájmy konkrétních tvorů? Nebyl by pak bezcitný? Nebyla by Boží láska nedostatečná? Mám za to, že ano.

\* McDaniel zde o Bohu mluví v mužském rodu, ovšem s dodatkem: „užijeme-li prozatím tradičního patriarchálního jazyka“. Později v knize však nahrazuje mužská zájmena a metafory ženskými. Vzhledem k flexivní povaze češtiny by užívání ženského gramatického rodu muselo vedle zájmen zahrnout i všechna ostatní ohebná slova, v důsledku čehož by text působil násilně a jazykově problematicky, neboť samo slovo Bůh je v češtině zafixováno jako maskulinum. Proto se v překladu pouze snažíme potlačit mužská zájmena a užíváme ženský rod a metaforiku („Bůh Matka“) tam, kde autor výslovně akcentuje Boží femininní aspekt. Tento rodový přesah je ovšem v originálu stále implicitně přítomný. Byli bychom proto rádi, kdyby si jej čeští čtenáři mohli domýšlet i tam, kde nám nezbývá než držet se tradičního gramatického maskulina. (Pozn. překl.)

Začněme základním křesťanským předpokladem, že existuje božské Vědomí, které je vůči vesmíru zároveň imanentní i transcendentní a jehož povahou je neomezená láska. Když říkám *neomezená*, mám na mysli lásku, která je (1.) všeobjímající, tj. zahrnuje všechny tvory nadané vnímavostí a potřebami, a která je (2.) nekonečně něžná, toužící po blahu každé vnímající bytosti kvůli ní samé, a která si je vědoma každé bytosti jako účelu o sobě. Pokládat tuto lásku za charakteristický Boží rys v žádném případě neznamená Boha okleštovat. To, co Boha činí „Bohem“, tedy někým mnohem větším, než jsme my, je jeho láska, která je o tolik bohatší než ta naše. Bezmezná láska je zároveň univerzální i konkrétní. Je nepřekonatelně široká a vzhledem ke každému tvorů také nepřekonatelně hluboká.

Přestože se v této kapitole soustředím na zvířata, je důležité zdůraznit, že Boží láska zahrnuje rostliny i celý anorganický svět – hory, řeky, hvězdy, vítr. Křesťané se oprávněně domnívají, že šíře Boží lásky odpovídá šíři jsoucn, která mohou být milována, a že všechna jsoucná jsou hodna lásky. Bůh jistě nemůže „milovat“ pouhé předměty nebo vyprázdňené skutečnosti, leda snad jako estetické objekty, které lze zpozdívat obdivovat. Jak však navrhuji v následující kapitole, křesťané nemusejí předpokládat, že v hmotné říši jakékoli prázdné skutečnosti existují. Poučení teoretickými pohledy novodobé fyziky a spolu s prapůvodními tradicemi rozšířenými po celém světě mohou mít za to, že vnímavost – chápána v této souvislosti jako schopnost energetických událostí pociťovat, být nevědomky, vlivy jejich submikroskopického prostředí – je charakteristickým rysem submikroskopické energie, z níž se skládají hory, řeky, hvězdy a vítr. Křesťané mohou přisvědčit tomu, že neexistuje ostrá hranice mezi vnímající a nevnímající

\*

hmotou a že takzvaná „mrtvá“ hmota je pouze méně vnímavá, méně živoucí než hmota „živá“. To znamená, že nic není skutečně mrtvé a že Boží láska – ano, Boží empatie – se vztahuje i na hory, řeky, hvězdy a vítr, či přinejmenším na chvilkové pulzace nevědomé, avšak vnímající energie, jejímiž mohutnými a dynamickými projevy tyto hmotné skutečnosti jsou.

Jisté morální otázky se však mění v zásadní právě tehdy, týkají-li se zvířat. Zdá se, že v rámci své vnímavosti se u zvířat s vyspělou nervovou soustavou, a tedy s *psyché*, objevují *zájmy* – například v podobě tendence vyhnout se bolesti a těšit se ze slasti –, jež můžeme poškozovat a poškozujeme způsobem, který nemá v anorganické říši obdoby. Není zřejmé, zda otesáváním kamenů poškozujeme zájmy energetických událostí, které se v nich odehrávají, avšak je ihned patrné, že zabíjením určitých zvířat poškozujeme jejich zájem přežít a být do jisté míry spokojená. Jak navrhuji v následující kapitole, vše, co existuje, má *vnitřní hodnotu* („intrinsic value“), která si zasluhuje naši úctu, lásku a ochranu, nicméně jen zvířata mohou mít *morální práva*. Jak je zjevné z příkladu pelikániho ptáčete, žijeme ve světě, kde tato práva do velké míry nejsou rozpoznávána, jsou neustále porušována a stojí proti sobě ve vzájemném konfliktu. První ptáče uplatňuje „právo přežít“ na úkor druhého ptáčete. Jaký Bůh by stvořil takový svět? Právě proto, že bolest zvířat vzbuzuje v rámci křesťanské víry tak vážné otázky, se zde zaměřím na Boží lásku ke zvířatům.

Zahájit teologii přírody předpokladem, že Bůh je bezmezně milující a že tato bezmezná láska zahrnuje empatii ke zvířatům, je poněkud nezvyklý začátek. Mnohé teologie přírody vycházejí nejprve z předpokladu, že Bůh je stvořitel přírody, a poté, ve světle této skutečnosti, si teprve

kladou otázku, jak by mohl být také milující. Domnívají se, že křesťanské chápání přírody musí otevírat nauka o Boží kreativité. Mým východiskem je však opačná domněnka, totiž že Bůh je bezmezně milující, a poté, ve světle této skutečnosti, se ptám, jak by mohl být také kreativní. Východiskem mého přístupu není myšlenka, že je příroda naprosto závislá na Bohu, ale myšlenka, že Bůh přírodu, ať už je zcela závislá nebo částečně nezávislá, bezmezně miluje. Je-li moc chápána jako moc tvořit z ničeho, nezačínám Boží mocí, ale Božím soucitem (*pathos*) (Heschel 1965, 24).

Toto téma uvozují myšlenkou Boží lásky, protože si myslím, že takové východisko nejlépe doplňuje křesťanskou spiritualitu na její nejhlubší úrovni. Křesťanské uctívání Boha nepramení ve svém nejhlubším jádru ze strachu z Boží moci nebo z bázně před Božím majestátem, jakkoli důležité takové polohy mohou být, ale z oceňování Boží lásky a reakce na ni. Milovat Boha znamená ctít Boha, mít zájem o Boha, oceňovat Boha, být Bohu vděčný, být k Bohu empatický a chtít být pro Boha otevřený. Představa Boha, která nejlépe vzbuzuje úctu, zájem, uznání, vděčnost, empatii a otevřenost, je představa Boha všemilujícího. Do naší zbožnosti mohou proniknout a obohatit ji i jiné emoční polohy – jako strach a bázeň –, avšak ty mají svůj význam pouze v kontextu Boží lásky. Podstatou křesťanské zbožnosti a modlitby je přeci láska k milujícímu Bohu. Strach či bázeň by ji měly pouze doplňovat, nikoli zaujmout klíčovou roli.

Předpoklad, že je Bůh všemilující, je věcí víry. Jako křesťané většinou nemáme stoprocentní jistotu, že božské Vědomí miluje v této šíři a plnosti, ale cítíme a doufáme, že tomu tak je, a touto nadějí žijeme. Jinými slovy pro naději jsou „důvěra“ nebo „víra“. Právě s tou se k Bohu

\*



obracíme a důvěřujeme, že je všemilující. Naše důvěra se bezprostředně opírá o židovství a o Ježíše, přinejmenším o takového Ježíše, kterého známe z interpretací autorů evangelií a následujících generací křesťanů. Živí ji myšlenka – nedokonale předávaná naukami, rituály a společenskými –, že Ježíš byl, nebo přinejmenším usiloval být, plně milující a že v míře, ve které uskutečnil tento ideál, zjevil Boží povahu. Pokud uchopíme lásku, kterou Ježíš usiloval ztělesnit, pokud ji myšlenkově rozšíříme a prohloubíme tak, že nebude mít mezí, a pokud si poté představíme, že je tato šíře a hloubka shromážděna do jednoty jediného, všeobjímajícího Vědomí, dospějeme k obrazu Boha. Ať už je čímkoli dalším, věříme, že božské tajemství je pramenem neomezené lásky.

Vycházíme-li z předpokladu, že božské Vědomí je ježíšovské, nemůžeme se spokojit s Rolstonovým názorem, že se Bůh dívá na padající vrabce a zmítající se pelikány „z ohromné dálky“. Takový Bůh by postrádal hloubku. Spíše se musíme snažit pochopit, jak se Boží neomezená láska dotýká i těch nejdrobnějších tvorů, oněch „nejmenších“, tedy také onoho druhého pelikána. Při vytváření teologie přírody proto stojíme před třemi úkoly.

### **Tři úkoly pro křesťanskou teologii přírody**

Zprvė musíme najít způsob, jak si představit Boha jako Boha s nekonečně širokým srdcem, tedy natolik prostoupeného empatií, že je v kůži každého vrabce, každého pelikána a každého vnímajícího tvora a spolu s ním zakouší jeho trýzeň i radost. Na této cestě můžeme následovat současné teology, kteří zdůrazňují Boží utrpení. Můžeme například souhlasit s Arthurem Peacockem, který tvrdí, že „jakákoli vážná úvaha o Boží kreativní činnosti jakožto dynamické a evoluční se

\* \* \* \*

# **Postpatriarchální křesťanství**

Jednoho chladného listopadového rána jsem jako desetiletý chlapec zažil v lese jižního Texasu setkání s jelenem. Sledoval jsem ho, jak kráčí po mýtině pouhých třicet metrů od pose-  
du, kde jsem seděl se svým otcem. Třásl jsem se zimou, ale  
vyrstřil jsem hlaveň své pušky z okénka. V mých nejistých  
rukou se kymácela sem a tam a jen s obtížemi se mi dařilo  
dostat krk zvířete do hledáčku. Bylo mi jasné, že musím vy-  
střelit. Ne proto, abych něco dokázal svému otci, měl mě rád  
tak jako tak, ale bylo potřeba zapůsobit na spoustu jiných  
chlapíků, kteří mi jako desetiletému klukovi tanuli na mysli.  
Znal jsem je z reklam a z filmů. Někteří nosili kovbojské  
klobouky, jezdili rodeo, popíjeli pivo a věděli, jak držet žen-  
ské zkrátka, jiní nosili tmavé obleky, řídili skvělá auta a pili  
whisky, obklopeni ženami v lesklých šatech, které k nim  
obdivně vzhlížely. Všichni tito muži měli své emoce zcela  
pod kontrolou. Nikdy neplakali, leda ve výjimečných přípa-  
dech, kdy pláč – nutně tichý a krátký – neodporoval jejich  
mužnosti. Musel jsem těmto mytickým mužským vzorům  
ukázat, že jsem jedním z nich. „Být mužem“ znamenalo vidět  
v onom jelenovi nikoli tvora milovaného Bohem (natožpak  
člověkem) pro něj samého, ale pouhou trofej – sadu paroží,  
jež brzy ozdobí stěnu mého pokoje. Znamenalo to dokázat  
zabít jelena bez jakýchkoli cavyků.

A tak, navzdory roztřesené hlavni, jsem zmáčkl spoušť.  
Vyšel výstřel a zpětný ráz pušky mě na chvíli omráčil.  
V mžiku jsem se ale vzpamatoval a vyhlédl z okénka, abych  
viděl, co se stalo. Jelen ležel na boku a levou přední nohou  
bušil do země. Moje střela ho zasáhla do zad; zraněné zvíře  
se zmítalo v bolestech.

Spolu s otcem jsme rychle slezli a zamířili k postřelenému  
jelenovi. V očích měl děs a zdálo se mi, že slyším, jak mu  
z tlamy vychází tiché chroptění. Přes všechnu snahu ubránit

\*  
\*  
\*  
\*

se citům jsem se rozplakal. Otec mi se vší jemností řekl, že musím jelena střílet ještě jednou. Nebylo mi úplně jasné proč, ale věděl jsem, že má pravdu. Přiblížil jsem se k němu asi na tři metry, přiložil jsem pušku k líci a zamířil. Ruce se mi pořád tráslly, tentokrát z rozrušení při pohledu na zvíře rozrývající kopyty zemi, a tak jsem minul. Zkusil jsem to znovu a opět jsem minul. Musel jsem vystřelit dobrých pět ran, ale netrefil se ani jednou. Nakonec jsem podal pušku otci, aby ho zabil sám. Jedním výstřelem bylo po všem.

Když jsme se ke zvířeti sklonili, abychom ho vykuchali, pamatuji si, že jsem se otce otázel: „Tati, jelena něco cítí?“ Vlastně jsem se tehdy ptal na leccos z toho, nač se ptám v této knize: Jsou jiní živí tvorové samostatnými subjekty? Mají svůj úhel pohledu? Prožívají slasti a bolesti? Záleží jim na jejich životě? Mají hodnotu sami o sobě a pro sebe? Mají svá práva, jež bychom měli respektovat? Záleží na nich Bohu?

Už si nevzpomínám, co mi na to tehdy otec řekl, ale ve skutečnosti to nebylo podstatné. V srdci jsem odpověď na svou otázku znal, ještě než mi otec mohl odpovědět. Měl jsem dost rozumu, abych se dovtípil, že když jelen buší nohou do země a v očích má hrůzu, prožívá bolest. Bylo mi jasné, že jsem smrtelně zranil spřízněného tvora a neudělal jsem to kvůli masu, i když jsme ho pak snědli. Ublížil jsem mu, abych se cítil jako muž.

Tento příběh nevyprávím, abych odsoudil lov zvěře jako takový. I jako biocentriční křesťané si uvědomujeme, že lov hrál důležitou, byť rozporuplnou roli v zápase člověka o přežití – a na světě jsou místa, kde tomu tak dosud je. Zejména tam, kde lovci zacházejí s kořistí s úctou a kde loví kvůli zajištění obživy, kterou nelze získat jinak, jde o daleko důstojnější způsob obstarávání potravy, než koupit si maso v místním supermarketu. Lovci umí přijmout odpovědnost za to, že

zvěř připravují o život a umí ji usmrtit s úctou. Když nakupujeme v supermarketu, většinou nevnímáme, že úhledný balíček masa, který si odnášíme, byl našim příbuzným tvorem. Byl-li „produktem“ velkochovu, neměl tento tvor, tento Bohem milovaný subjekt, téměř žádnou příležitost zakusit kvalitní život.

Svůj příběh tu ovšem uvádím z jiného důvodu: abych kritizoval ideál mužnosti, v jehož jménu jsem střílel na jelena. Biocentrické křesťanství musí oponovat představě mužství, která formovala představivost desetiletého chlapce a nepochybně na ni má vliv i dnes. Musí odporovat „mužství“, k němuž se v lidských dějinách hlásilo tolik civilizací a pro něž jsou ostatní živé bytosti jen prostředky k prosazení lidských zájmů. Takové mužství nechápe, že *každý* život je božskému Životu drahý a je jeho součástí. K tomu, aby se křesťanství stalo náboženstvím podporujícím život, mohou přispět sami křesťané (jak muži, tak ženy). Nejlépe tak, že se vzdají vzájemně propojených představ, že (1.) muži musí naplňovat výše popsaný stereotyp maskulinity a (2.) že Bůh je suverénním, všeovládajícím projevem výlučně maskulinního ducha.

Právě zde nám mohou pomoci feministické teologie, které ukázaly, že existuje hluboká dějinná souvislost mezi centrálním postavením muže a centrálním postavením člověka – tedy mezi androcentrismem a antropocentrismem. To, co motivovalo muže, aby si podmaňovali ženy a očekávali jejich obdiv, motivovalo i mnohé z nás, abychom si podmaňovali jiné živé tvory a očekávali od Země, že se nám bude kořit. Zastánci feminismu nám zde napoví, že moje vlastní chlapecká představa „pravého muže“ nebyla nijak náhodná: šlo o to, přistupovat k ostatním tvorům nebo k ženám jako k objektům pro mé vlastní sebepotvrzení, nikoli jako

\*  
\*  
\*  
\*

k samostatným subjektům s hodnotou o sobě. Tentýž způsob myšlení, který dělá z žen pouhé objekty mužských tužeb, ponižuje také samu Zemi a ostatní živé bytosti na úroveň objektů pro lidské využití.

Toto myšlení proniklo namnoze i do historického křesťanství. V některých ohledech patřilo ke křesťanskému po vědomí již od biblických dob. Ti, kdo mezi křesťany usilují o novou úroveň orientace na život, právem doufají v radikální posun – v nástup nového, postpatriarchálního křesťanství. V předchozích částech knihy jsem předložil panenteistické pojetí Boha (kapitola 1), etickou perspektivu úcty k životu i k životnímu prostředí (kapitola 2) a empatický, vztahový typ spirituality (kapitola 3). Ve všech těchto případech jsem použil označení *biocentrický* – neboli „orientovaný na život“. Má-li tyto myšlenky v dohledné budoucnosti přijmout větší množství křesťanů a mají-li v církvi zdomácnět, pravděpodobně k tomu dojde v nějaké podobě nového, postpatriarchálního křesťanství.

Souvislost mezi přijetím biocentrického myšlení a postpatriarchálním posunem v křesťanství je nejen pravděpodobná, ale i žádoucí. Feministické teologie totiž v sobě lépe než řada jiných emancipačních perspektiv spojují dva zájmy, které musí biocentrické zaměření zahrnovat: péči o Zemi a mimolidská stvoření a péči o člověka. Feministické teologie ovlivněné průkopnickými díly Rosemary Radford Ruetherové (1975) a Elizabeth Dodson Grayové (1979), které ukázaly na souvislost mezi útlakem žen a útlakem přírody, jsou obecně zajedno v tom, že ony dva zájmy od sebe nelze oddělit a že samo téma osvobození, pro křesťanství v naší době tak centrální, musí zahrnovat jak marginalizované lidi, tak i ostatní živé bytosti. Nemá-li biocentrické křesťanství ve svém zájmu o mimolidský svět přehlédnout svět lidí, musí

zhluboka čerpat ze studnic feministického myšlení. Musí být součástí širšího hnutí směřujícího k postpatriarchálnímu křesťanství.

Nakolik se tento příklon podaří uskutečnit, natolik bude křesťanství osvobodivé pro ženy. Umožní jim, aby objevovaly a vytvářely svou vlastní ženskou identitu. Bude však znamenat osvobození i pro muže, neboť nás vyvede z představ o maskulinitě, které nám brání uskutečňovat naše plné lidství. Aby k tomuto přerodu mohlo dojít, budou současné církve, doposud řízené převážně muži, potřebovat nové vedení, kde budou většinu tvořit ženy. Naštěstí se takové vedení už rodí a feministické teologie pro něj pomáhají připravit půdu.

Nástup postpatriarchálního křesťanství samozřejmě nebude snadný, což může potvrdit řada žen působících v duchovní službě. Nejméně čtyři tisíce let byla vyznání, kodexy a obřady největších světových náboženství pod kontrolou vládnoucích mužů. Byli to muži, nikoli ženy, kdo primárně určoval sociální a imaginativní rámce judaismu, křesťanství, islámu, hinduismu, buddhismu, taoismu, konfucianismu i šintoismu. Stačí pohlédnout na seznam zakladatelských figur, na které se soustředí populární přehledy světových náboženství: Abraham, Mojžíš, Ježíš a Muhammad na Západě, Gautama, Mahávíra, Šankara a Rámánudža v Indii, Konfucius, Mencius, Lao-c' a Čuang-c' v Číně, Šinran, Hónen, Dógen a Ničiren v Japonsku. Na rozvoji světových náboženství se samozřejmě podílely i ženy, nebyly však rovnocennými partnery mužů. Povětšinou pracovaly doma a mimo veřejný prostor, aby mužům pomohly v jejich vůdčích postaveních, a až příliš často – jak dosvědčují dějiny evropského upalování čarodějnic, indického upalování vdov a čínského svazování chodidel – byly obětmi náboženských

\*  
\*  
\*  
\*

ideologií definovaných muži. Mary Dalyová nijak nepřehání, když tvrdí, že patriarchát nejméně po čtyři tisíce let představoval a nadále představuje „převládající náboženství na celé naší planetě“. Jak říká: „Všechna takzvaná náboženství legitimizující patriarchát jsou pouhými sektami spadajícími pod jeho širokou střechu“ (Daly 1978, 39).

Pro většinu feministických filosofů a teologů má slovo „patriarchát“ dva významy. Jednak označuje společenský systém, v němž muži ekonomicky, politicky i kulturně vládnou ženám. Zároveň však také odkazuje ke způsobu myšlení a vnímání, který (s patřičným ideovým zarámováním) tento společenský systém podporuje a legitimizuje. Tento způsob myšlení a vnímání si mohou vedle mužů osvojit také ženy – což si ani nemusí nutně uvědomovat. Jak vysvětluje filosofka Karen Warrenová: „Ať jsme si toho vědomi nebo ne, každý z nás funguje na základě nějakého sociálně konstruovaného způsobu myšlení nebo ideového rámce, tj. souboru přesvědčení, hodnot, postojů a představ, které formují, odrážejí a interpretují náš pohled na sebe sama i na svět kolem nás“ (1987, 6). Když v této kapitole mluvím o „patriarchátu“, je to převážně v tomto druhém smyslu.

Konkrétní představy a obrazy uvnitř patriarchálního ideového rámce nemusejí být výslovně spojené se ženami, aby na ně měly dopad. Mohou to být pohledy na lidské já, na dobrý život, na svět jako celek nebo na Boha. Když například západní křesťané znázorňovali Boha v mužské podobě, šlo sice o zobrazení Boha, nikoli člověka, ale u mnoha mužů i u žen vytvořilo dojem, že ženy se Bohu podobají méně než muži – a že je tudíž v pořádku, aby byly mužům podřízeny. Nebo když byla představa dobrého života spojena s naprostou nadvládou nad mimolidskou přírodou, šlo sice o postoj



k přírodě, ten ale vedl k názoru, že stejným způsobem je nutné ovládnout a zkrotit i ženy – neboť byly symbolicky s přírodou ztotožněny.

Navíc, jak přesvědčivě ukazuje Ruetherová (1975, 14), patriarchální kultura nemá škodlivý dopad pouze na ženy. Představy, které napomáhaly nadvládě mužů nad ženami, podporovaly (přinejmenším na Západě) také vládu bohatých nad chudými, jedné rasy nad druhou, jedné kultury nad jinými a člověka nad přírodou. Postoje, které umožnily trvání sexismu, umožnily i pokračování třídní diskriminace, rasismu, kulturního šovinismu a antropocentrismu. Warrenová ve svém díle dokládá, že za tím vším stojí tři charakteristické rysy západního patriarchálního myšlení: hierarchické hodnocení, logika dominance a jistý pojmový dualismus.

Hierarchické hodnocení jako způsob myšlení spočívá ve vědomé či podvědomé kategorizaci rozdílů (např. mezi muži a ženami, bohatými a chudými, lidmi světlé a tmavé barvy pleti nebo mezi člověkem a přírodou) pomocí prostorové metafory „nahore–dole“. V důsledku je pak jedna skupina považována za „výše“ položenou, a tudíž nadřazenou ostatním. Warrenová netvrdí, že hodnotit jednu věc vysoko a druhou nízko musí být nutně nelegitimní. Ostatně, sama klade nesexistickou společnost hodnotově výše než společnost sexistickou. Spíše poukazuje na to, že západní patriarchální myšlení je náchylné k hierarchickému rozlišování *na úkor* uznání a ocenění hodnotných forem rozmanitosti. Místo aby rozdílnosti oceňovalo, má sklon je hierarchizovat. Kvůli tomu pak bylo se ženami a dalšími skupinami zacházeno jako s čímsi podřadným. Ve srovnání s mocnými muži byly vnímány nejen jako odlišné, ale přímo méněcenné.

\*  
\*  
\*  
\*

**Jay B. McDaniel**

**O Bohu a pelikánech: teologie úcty k životu**

Z anglického originálu *Of God and Pelicans:*

*A Theology of Reverence for Life*, vydaného nakladatelstvím

Westminster John Knox Press v roce 1989,

přeložili Petr Macek a Jan Zámečník.

Závěrečnou studii napsal Jan Zámečník.

Odpovědný redaktor Alexandr Flek

Jazyková redakce Klára Krásenská

Obálka a grafická úprava Kamila Kučerová

Sazba písmem Inka Luboš Kendra

Vydalo nakladatelství Biblion

v Praze roku 2022

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Vydání první, 296 stran

ISBN 978-80-87282-86-1



**biblion, z. s.**

**rooseveltova 49**

**160 00 praha 6**

**info@biblion.cz**

**www.biblion.cz**